't Vagevenster 28

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Bestuur Heemkundevereniging Berchs-Heem:

Jan van der Burgt voorzitter	Zicht 7	5351 RG Berghem	0412 401183
Willie van Erp vicevoorzitter	Burg. v. Erpstraat 70	5351 AZ Berghem	0412 401356
Ria Boeijen secretaris	E. Aldrinstraat 3	5351 GR Berghem	06 53726742
Lambert van Hintum penningmeester	Clausstraat 5	5351 CJ Berghem	0412 402515
Jan Bon bestuurslid	Heiligenbos 40	5351 SP Berghem	0412 401131
Ans den Brok bestuurslid	St. Willibrordusstraat 15	5351 ED Berghem	0412 402736
Dora van Ravensteijn-Schraven bestuurslid	Broekstraat 10	5351 NC Berghem	0412 401127

Redactie 't Vagevenster:

Ria Boeijen	Lambert van Hintum	Gerard Hoeks	Matt Megens
Vormgeving:		Ria Boeijen	06 53726742

Aanleveren kopij:	Indien mogelijk digitaal, tekst in Word Aangeleverd materiaal (foto's e.d.) wordt geretourneerd
Inleveren kopij:	Heemkamer Oud-Gemeentehuis, Burg. van Erpstraat 2 Berghem
Lidmaatschap:	€ 15 per jaar
Losse nummers:	€ 5 exclusief verzendkosten

e-mail: berchshe@caiway.nl - riaboeijen4@hotmail.com - web-site: **www.berchs-heem.nl**

Rabobank: 1065 16 817 t.n.v. Heemkundevereniging Berchs-Heem - HR-nr.: V 219728

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Van de redactie

In dit Vagevenster, opnieuw een exemplaar volledig van de hand van Gerrit Laurenssen, de biografie van Martinus Oortman.

Marinus Oortman was in de 19e eeuw onderwijzer/hoofdonderwijzer in Berghem.

Naast zijn dagtaak was hij gelegenheidsdichter en schrijver van liederen voor kinderen.

Gerrit heeft er, zoals gebruikelijk, veel werk van gemaakt en zijn deskundigheid optimaal gebruikt om Oortman aan de vergetelheid te onttrekken.

De archieven zijn uitgebreid en tot in detail nagezocht op bruikbare en lezenswaardige informatie.

Zo werpt dit Vagevenster boeiend licht op onderwijs en de vele raakvlakken daarmee in het Berghem van gemiddeld zo'n anderhalve eeuw geleden.

't Vagevenster nummer 28 **maart 2009**

Martinus Oortman

Onderwijzer / gelegenheidsdichter in Berghem

Gerrit Laurenssen

Onderwijsperiode 1837 - 1889

Martinus Oortman wordt geboren in Rotterdam op 18 september in 1812.
Hij wil onderwijzer worden, en de opleiding daarvoor volgt hij met succes.
Hij doet eerst ervaring op in Scheveningen, om daarna naar een vastere positie te kunnen uitkijken.

Op 1 april 1837 vertrekt Martinus naar het Brabantse platteland om aan de Openbare Lagere School in Berghem de jongens en meisjes te onderwijzen.

Op 23 januari 1838 krijgt hij daar zijn vaste aanstelling als onderwijzer.
Gedurende ruim 50 jaar zet hij zich in voor het lager onderwijs in Berghem.

Daarnaast is Martinus Oortman bekend als (niet onbelangrijk) gelegenheidsdichter.
Met zijn "Lierzangen", die ook gepubliceerd worden, vraagt hij bij bijzondere gebeurtenissen de aandacht. Ook schrijft hij graag gezangen voor kinderen voor schoolgebruik.

Martinus Oortman wordt aan het einde van zijn levenslange loopbaan als hoofdonderwijzer, met als enige vaste standplaats Berghem, niet bekroond met een koninklijke onderscheiding, terwijl de Berghemse gemeenschap daar toch wel degelijk om heeft verzocht.

Oortman gaf onderwijs in Berghem in een periode die nagenoeg synchroon loopt met de regeringsperiode van de drie Koningen Willem I, II en III.

Koning Willem I
1814 – 1840

Koning Willem II
1840 – 1848

Koning Willem III
1848 – 1890

Inleiding

Je komt de naam Martinus Oortman en zijn functie, hoofdonderwijzer van de Openbare Lagere School in Berghem, af en toe tegen in de registers van het gemeentearchief. Maar daar blijft het bij. Verdere overlevering vanuit het dorp over hun bovenmeester van weleer ontbreekt.

Ook beeldmateriaal is niet voorhanden. De fotografie was in die tijd nu eenmaal nog in een experimenteel stadium. En mogelijk heeft hij zich ook nooit laten portretteren.

Het bijkomende feit dat zijn familietak al ophield in 1903, maakt het zoekwerk naar gegevens over zijn leven er niet gemakkelijker op. Maar gelukkig beschikken we wel over zijn, weliswaar summiere, schoolverslagen en gedichten (althans het gedeelte dat gepubliceerd is).

Die summiere schoolgegevens hebben we niet gebruikt voor een getrouwe weergave van zijn functioneren als 'bovenmeester' van Berghem, maar wel om onszelf enigszins een beeld te vormen van de ontwikkeling van het onderwijs in die periode, waarbij de hoofdonderwijzer Oortman natuurlijk een belangrijke rol speelt.

Oortman is een bijzonder mens. Dat is voelbaar aan de wijze waarop hij zich uit in zijn schoolverslagen en gelegenheidsgedichten. Zeker opvallend zijn de gebeurtenissen zelf die hij uitkiest om zich te manifesteren.

Wanneer we het verloop van zijn leven in ruimere zin beschouwen, dan is het gerechtvaardigd om te veronderstellen dat Oortman zeker in Berghem een uitzonderlijke positie innam.

Om zijn rol beter in de geest van die tijd te kunnen plaatsen, zijn bestuurlijke feiten van algemene en locale aard hier en daar aan het artikel toegevoegd.

1837 – kennismaking met Berghem

Op 1 april 1837 komt Martinus Oortman vanuit Rotterdam naar het Brabantse platteland om op de Openbare Lagere School in Berghem de jongens en meisjes te gaan onderwijzen. Zoals gebruikelijk krijgt hij een proefperiode om zijn bekwaamheden te laten zien.[1]

De "Gouverneur der Provincie Noord-Brabant" meldt op 18 december 1837 dat autorisatie wordt verleend voor aanstelling van Martinus Oortman tot onderwijzer te Berghem. Hij moet nog wel de vereiste eed afleggen, in handen van de Gouverneur. Tevens moet hij de belofte doen dat hij alleen kinderen op school zal toelaten die de koepokenting hebben ondergaan, of die de ziekte (pokken) al hebben gehad.

Hij is dus nu echt goed bevonden en dat zal hem, na zijn moeizame start, ongetwijfeld deugd hebben gedaan.

Enkele dagen na dit heuglijke bericht, daags voor Kerstmis, overlijdt zijn vader, Jan Oortman.

1838 – vaste aanstelling en huwelijk

Op 23 januari 1838 treedt Martinus Oortman officieel in vaste dienst als onderwijzer van de Openbare Lagere School in Berghem. Vanaf het begin is men tevreden over zijn werk. Dat blijkt uit een brief van 22 maart 1838, waarin de Gouverneur meedeelt dat vanaf 1 april 1837 ook de rijksjaarwedde aan hem moet worden uitbetaald.[2]

Die achterstallige wedde krijgt een goede besteding, want op 25 april 1838 treedt Martinus Oortman in Rotterdam in het huwelijk met Anna Baks. Zij gaan voorlopig wonen in het Mollestraatje, op nummer B 215. Het bevolkingsregister (momentopname ± 1839) vermeldt ook dat in die periode een zevenjarige zoon van de bevriende familie Doorewaard, die eveneens uit Rotterdam naar Berghem is gekomen, bij hen inwoont.

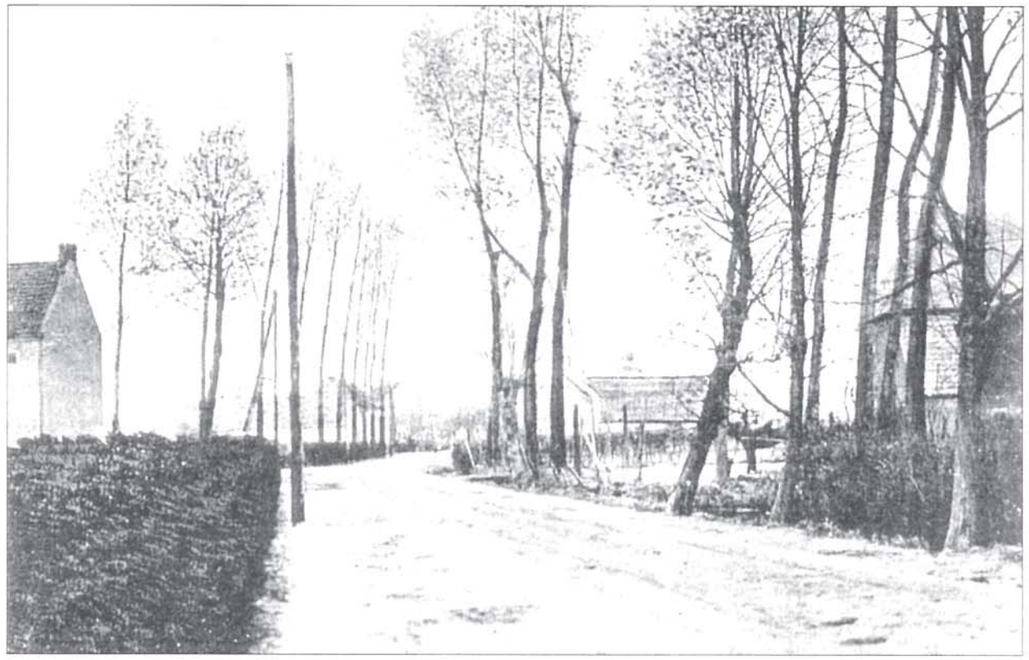

Het 'Mollestraatje' van vroeger. Foto genomen vanaf het klooster in 1925. Links het raadhuis, rechts het huis waar Oortman enkele jaren woonde, voordat hij de onderwijzerswoning bij de kerk kon betrekken. *Foto: collectie Bert Akkermans*

Schoolgebouw

De bezoeken van het schooltoezicht worden in die proefperiode niet alleen gebruikt om over de kwaliteit van het onderwijs te praten. Het gemeentebestuur maakt van de gelegenheid gebruik om aandacht te vragen voor de behuizing. En al snel ligt er een notitie dat zowel de onderwijzerswoning als de school aan groot onderhoud toe zijn.

De gemeente raadpleegt hiervoor Roelof Ploegmakers, timmerman, en Wilhelmus Essens, metselaar. Beiden wonen in Berghem. Zij doen hun voorbereidend werk professioneel. Gedetailleerd voor wat de kosten betreft, maar ook de benodigde materialen vermelden zij keurig per onderdeel. Heel precies geven zij de maten aan. Toen nog in ellen, duimen en palmen.

Er moet vooral veel timmerwerk worden verricht. Zowel de kap, de zolder, als ook de vloer met daaronder de balklaag, blijken volkomen verrot te zijn. En er moet nog meer vervangen worden, want er worden 6.400 nieuwe stenen en 3.100 kwaliteitsdakpannen in het reparatieplan opgenomen.

Op 16 september 1838 doen Roelof en Willem uitvoerig verslag aan het gemeentebestuur. Men is ervan doordrongen dat de nood hoog is. Het gehele gebouw is nat en muf vanwege lekkage, ten gevolge van langdurig achterstallig onderhoud.[3]

Op 25 oktober 1838 vraagt de Commissaris van het Schooltoezicht District Boxmeer, de heer de Quay uit Beers, om een begroting voor de opknapbeurt van de onderwijzerswoning en de Openbare Lagere School, om een mogelijke subsidie te kunnen bepalen. En het gemeentebestuur reageert snel, want Berghem, onder leiding van burgemeester Simon Petrus Bijvoet, is slagvaardig. Deze houdt van opschieten, ordelijkheid en overzicht. De gevraagde kostenbegroting heeft hij al laten maken in de voorbereidende fase voor zijn eigen gedachtebepaling.[4]

Na de uitgebreide reparatie van school en woning betrekt Oortman de officiële onderwijzerswoning voorgoed. Behalve zijn vrouw Anna Baks en zijn erkende dochter Maria Carolina Petronella Martina, geboren op 7 december 1835 in Leiden uit een relatie met Pietertje van de Water, heeft ook Maria Baks, een zus van zijn vrouw, haar intrek genomen in de Kerkhoek B 100.
Opmerkelijk is dat zijn dochter bij de volkstelling van 1839 wordt genoteerd als zijn nicht.

Onderwijzerswoning
De onderwijzerswoning stond vast aan de school, aan de zijde van de huidige dahliatuin. De school stond dus aan de Molenveldzijde, op de plek van het latere bondsgebouw. En dat geheel grensde aan de scheidingsmuur met het erf van de familie van der Putten (huidige locatie familie Van Schaijk). Het schip van de kerk stond in die tijd aan de oostzijde van de toren, dus tegenovergesteld van nu.

Natuurgetrouw detail van oudste kadasterkaart van Berghem uit ± 1832

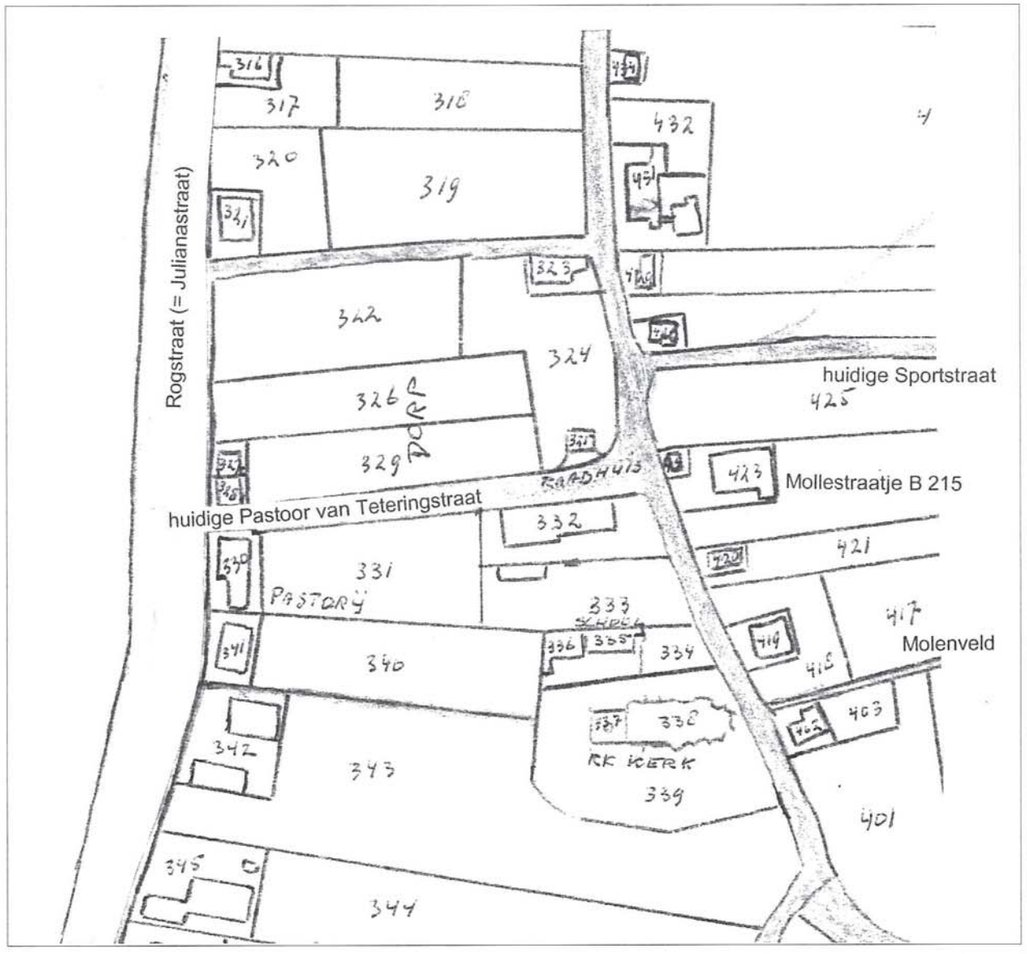

325: raadhuis
330: pastorie
335: school
336: schoolhuis (= onderwijzerswoning Kerkhoek B 100)
337: toren (van de kerk)
338: kerk (schip van de kerk)
339: kerkhof

1840 – 'Slecht koninklijk taalgebruik'
De grote overstap van Rotterdam naar Berghem is nu voltooid. Zijn gezin, in de samenstelling zoals hiervoor beschreven, is herenigd. Ook het schoolgebouw is op orde. Oortman kan weer echt aan de slag.

1840 is het eerste regeringsjaar van de nieuwe Koning Willem II.
Willem II heeft lang moeten wachten voor hij de troon mocht bestijgen, maar eindelijk is het dan zover. Dus mag hij ook zijn eerste troonrede uitspreken. Daar beleeft hij echter weinig plezier aan, want een schoolopziener uit de buurt van Arnhem is niet mals met zijn kritiek over het slechte taalgebruik.
Deze stelt zelfs: "Schreef een kandidaat-onderwijzer een opstel in de taal en in de stijl van de regering, werkelijk, ik zou hem in geweten niet kunnen beschouwen als enigermate bevoegd om aan boerenkinderen onderwijs te geven in de Hollandse taal."
Bron: "Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren".

Die kritiek uit de schoolhoek moet hard zijn aangekomen bij de regering, en menigeen zal daarover hebben nagedacht.

Was die kritiek in zo'n harde vorm nu wel nodig? Regeren was ook in die tijd bijna ondoenlijk, want het land verkeerde in een diepe crisis. En de middelen om iets te ondernemen ontbraken nu eenmaal. Iets in die geest moet er mogelijk in de gedachten van Martinus Oortman, het hoofd van de Openbare Lagere School in Berghem, zijn opgekomen, want een jaar later schrijft hij een feestlied voor de verjaardag van Koning Willem II, op 6 december 1841, van geheel andere aard.

1841 – Feestlied voor de koning
Neerlands geliefde koning wordt toegezongen met een lied dat geschreven is door Martinus Oortman uit Berghem. Het lied wordt zelfs uitgegeven door Arkesteyn in 's-Hertogenbosch en kan dus overal worden meegezongen. Maar vanuit Berghem, en zeker van-uit de school, moet het toch wel heel speciaal geklonken hebben.
We mogen aannemen dat het lied werd 'welbevonden' door de Koning en dat zeker ons gewest daar trots op was.

Oortman schreef zijn lied overigens in de bloeiperiode van de latere aartsbisschop Johannes Zwijsen, die in 1842 bestuurder werd van de kerkelijke gewesten Ravenstein, Megen en Grave. Zwijsen onderhield een goed contact met Willem II, al in de periode dat deze nog kroonprins was.

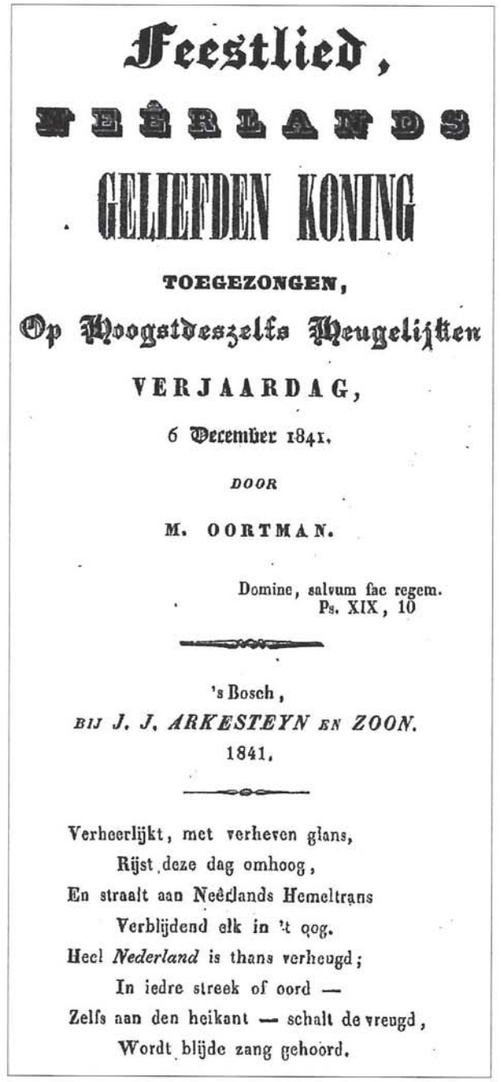
Feestlied,
NEÊRLANDS
GELIEFDEN KONING
TOEGEZONGEN,
Op Hoogstdeszelfs Heugelijken
VERJAARDAG,
6 December 1841.
DOOR
M. OORTMAN.
Domine, salvum fac regem.
Ps. XIX, 10
's Bosch,
BIJ J. J. ARKESTEYN EN ZOON.
1841.
Verheerlijkt, met verheven glans,
Rijst deze dag omhoog,
En straalt aan Neêrlands Hemeltrans
Verblijdend elk in 't oog.
Heel *Nederland* is thans verheugd;
In iedre streek of oord —
Zelfs aan den heikant — schalt de vreugd,
Wordt blijde zang gehoord.

Zoals al gezegd, Oortman gebruikt graag het geschreven woord in dichtvorm om te communiceren bij bijzondere gelegenheden. Maar ook in letterlijke zin gebruikt hij graag zijn pen. Hij is namelijk trots op zijn mooie handschrift. Tot die conclusie moet je wel komen wanneer je onderstaande passage uit een van zijn schoolverslagen leest.

Schrijven, eigen kunst
"Het schrijven wordt onderwezen wat de vorm betreft, volgens een eigen methode van de Hoofdonderwijzer, die bij een jarenlange ondervinding zeer goede resultaten heeft opgeleverd; en wat het verstandelijk schrijven aangaat, door het vervaardigen van schriftelijke opstellen".
Dat verslag was natuurlijk getekend met: "De Hoofdonderwijzer der Openbare Lagere School, M. Oortman".[5]

1848
Deze periode is bestuurlijk interessant, want in 1848 komt Thorbecke met een nieuwe grondwet die ook voor het lokale bestuur van groot belang is. Voortaan is de burgemeester niet meer de baas. Het is de gemeenteraad die het voor het zeggen krijgt.
In die grondwet wordt ook aanbevolen om voortaan een nieuwe burgemeester te kiezen uit de raad.

In Berghem was men daar in feite al op vooruitgelopen. Toen Simon Petrus Bijvoet zich volledig ging bezighouden met zijn notariaat en zich in 1844 terugtrok als burgemeester, werd Ad de Jong, tot die tijd wethouder, de nieuwe burgemeester van Berghem. Eenzelfde procedure werd gevolgd in 1850 toen Willem Daamen, bekend van de 'Knollenburg', aan het roer kwam. Hij kreeg assistentie van de wethouders Johannes Coolen en G. Bueters. Vanaf 1852 was Theodorus Coolen zijn secretaris.
Qua bestuursvorm klopte het dus in Berghem wel, maar wat was er te besturen? Men leefde in een erbarmelijke tijd en de middelen die nodig waren voor ontwikkeling ontbraken.

1850 – Ellende in het Maasland
Enkele jaren horen we niets van Martinus Oortman, onze bijzondere hoofdonderwijzer. Op lokaal niveau is er ook weinig eer voor hem te behalen. De jongens tonen nog wel enige belangstelling om te leren, maar de meisjes laten het klassikaal afweten.

De ellende in het Maasland was groot. Het gebied werd jaarlijks getroffen door enorme wateroverlast vanwege de Beerse Overlaat. Er waren weliswaar dwarsdijken zoals de Groenendijk, om het water uit het Land van Cuijk tegen te houden, maar de bewoners uit het Land van Ravenstein hadden uiteraard hun eigen belang. Die wilden hun land ook droog houden en 'zorgden' op hun beurt voor een vrije doorloop naar Berghems gebied door de Groenendijk door te steken en daarmee de wateroverlast naar de buren te verplaatsen. En dat leidde tot onderlinge ruzies waarover elders al uitvoerig verslag is gedaan.

Berghem was financieel nagenoeg geheel afhankelijk van de agrarische opbrengst, maar die jaarlijkse wateroverlast verstoorde alles. Ten noorden van de Laanderstraat (Burgemeester van Erpstraat) was het gebied vaak onbereikbaar en het land was lang niet te bewerken. De akkers bleven te nat, waardoor er te laat gezaaid en gepoot kon worden, met als gevolg een schrale oogst.

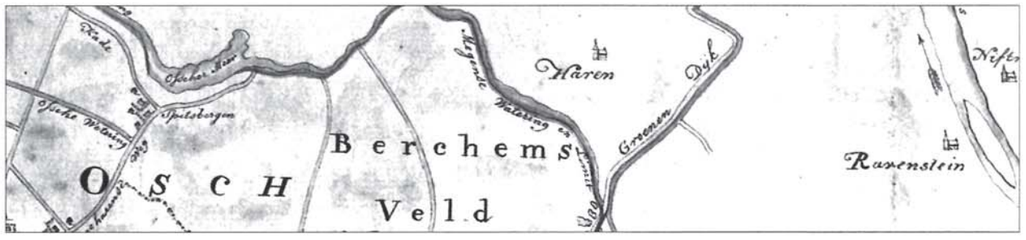

Detail van tekening J. Camp, uit 1796

Die ellende moet de intelligente en gevoelige Oortman zeker hebben geraakt. Hij ervaart dat jaarlijks terugkerend fenomeen, en het leed als gevolg daarvan, in zijn directe omgeving. In 1850 is er zelfs een complete watersnood in het Maasland. Heel Oost-Brabant is overstroomd.

Opwekking
Zijn Lierzang *'Opwekking'*, uit 1850, waarvan één van de 10 coupletten hier is afgedrukt, is daar een uiting van. Via uitgeverij Arkesteyn in 's-Hertogenbosch worden deze verkocht voor 50 cent per exemplaar. De opbrengst komt geheel ten goede van de slachtoffers van de watersnood in Noord-Brabant. Van het totale bedrag, *f* 87,45, bestemd voor het rampenfonds, gaat een derde naar de gemeente Berghem.
Bron: 't Vagevenster nummer 7, mei 1995.

OPWEKKING

Leent, leent uwe aandacht, Landgenooten!
Den treurgalm mijner droeve luit;
'k Zal trachten U het leed te ontblooten,
Dat *Neêrlands* eerst gewest omsluit. —
De *Maaskant*, fel bestookt door 't water,
Dat nu ontboeid, met woest geklater
Verheft den opgeblazen kop;
Zucht smeekend, onder 't leed bedolven,
En strekt wanhopend uit de golven
De handen wringend naar U op. —

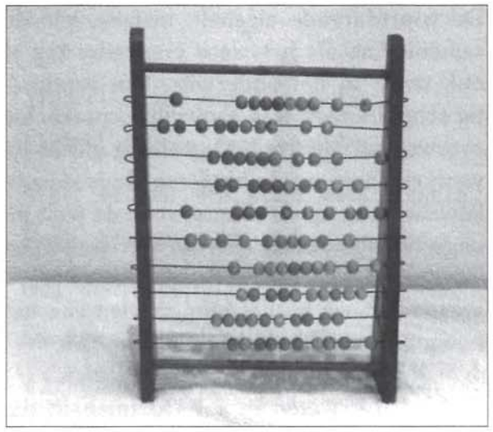

1853 – Telraam: onmisbaar attribuut
Zeker het vak rekenen moest in die tijd de aandacht krijgen.
Uit de vele verslagen is niet op te maken dat het rekenen tot de favoriete vakken van de hoofdonderwijzer behoort. Oortman wijdt slechts korte passages daaraan in zijn verslagen. Hij vindt wel dat het rekenen dienstbaar gemaakt moet worden aan en toegepast moet worden op het dagelijkse leven, en gericht moet zijn op het nieuwe maten- en gewichtenstelsel dat in die tijdsperiode werd ingevoerd.[6]

Gedeputeerde Staten dringen er bij de gemeenten op aan om moderne hulpmiddelen voor het onderwijs te gebruiken. Men komt met de vondst van de eeuw: het rekenraam (telraam). Maar de aanschaf mag ook weer niet teveel kosten. Voor een rekenraam, zoals men dat in gedachten had, moest wel drie à vier gulden worden betaald.

De schoolopziener in het 1ste district van de 2de afdeling van de Provincie Noord-Brabant, woonachtig in Lithoijen, wordt erbij betrokken. Hij moet dit project coördineren met andere gemeenten, want het maken van een rekenraam zou minder kostbaar zijn, indien er meerdere uit één hand worden gemaakt.
We kennen de afloop niet, maar gaan ervan uit dat het rekenraam toen ook in Berghem is aangeschaft.[7]

De voortdurende algehele malaise, die de samenleving als het ware lamlegde, zag je ook terug in het onderwijs. Van regelmatig schoolbezoek was nauwelijks sprake. De overwegend agrarische bevolking gaf er de voorkeur aan om de kinderen thuis mee te laten werken op de akkers, voor de teelt en oogst van gewassen en voor het verzorgen van het vee. Ook tijdens de arbeidsintensieve graanoogst, en bij het binnenhalen van het hooigras was het schoolverzuim enorm.

Tegen beter weten in zal Oortman in die moeilijke periode wel extra lang en luid met de Andriesklok hebben moeten luiden om de kinderen naar school te krijgen.
Maar laten we duidelijk zijn. Het schoolverzuim was in heel Noord-Brabant een probleem, en kwam in de omliggende gemeenten op vergelijkbare schaal voor. Dat was ook de reden waarom de schoolopziener van het 4e district in Noord-Brabant, vanuit Lithoijen, een enquête deed over dit onderwerp.[8]

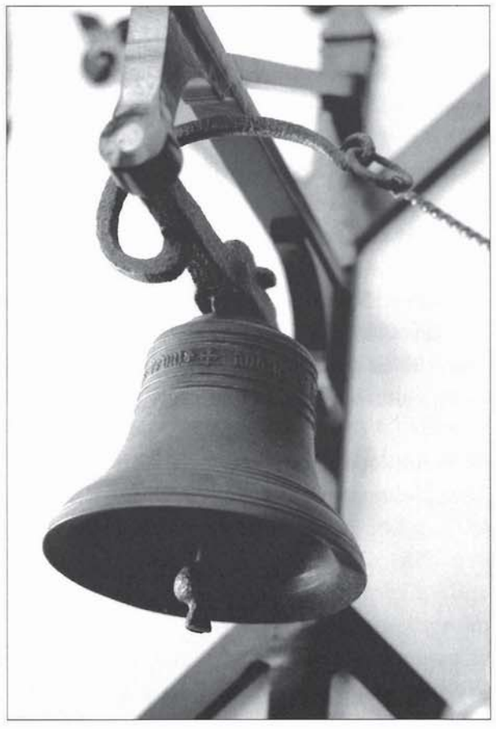

Andriesklok uit 1528

Andriesklok
De Andriesklok is een bronzen luidklokje uit 1528. Het hangt nu in het priesterkoor van de Willibrorduskerk. De herkomst van dit klokje is niet bekend. Het is lange tijd in gebruik geweest bij de Openbare Lagere School. De bel fungeerde om de kinderen duidelijk te maken dat ze naar binnen moesten. Als randschrift staat op het klokje: Andries heyt ick, Anno MCCCCCXXVIII. De antieke luidklok raakte door een barst in ongebruik. Het toenmalige gemeentebestuur onder leiding van Burgemeester Baudoin gaf het klokje in 1925 in bruikleen aan het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waar het in een magazijn belandde. In 1999 kwam Heemkundevereniging Berchs-Heem dit historische klokje weer op het spoor. Met instemming van de betrokkenen werd het weer teruggegeven aan de Berghemse gemeenschap. Terecht kreeg het toen een ereplaats in de kerk.
Bron: De Willibrorduskerk te Berghem, 2001.

Oortman vraagt protestanten om begrip
Oortman is hoogstwaarschijnlijk snel ingeburgerd in de Berghemse samenleving.
Met zijn opleiding en intelligentie, contacten met het onderwijs op regionaal niveau, en zijn interesse voor de samenleving in ruime zin, moet hij in Berghem een belangrijke rol hebben gespeeld.

Met zijn uitingen in dichtvorm geeft hij kritische signalen af aan de algehele samenleving, die zeker door de overheden zullen zijn begrepen. Het kan geen toeval zijn dat hij zich, in 1853, wederom manifesteert. Nu met zijn ***Nederland in 1853 - Dithyrambe***, uitgegeven bij Arkesteyn in 's-Hertogenbosch.

Dit werk heeft een plek gekregen in de geschiedenis van onze letteren en is ongetwijfeld ook zijn belangrijkste dichterlijke ontboezeming. Oortman protesteerde hiermee tegen de aanvallen die de katholieken in 1853 van protestante zijde te verduren kregen tijdens de zogenoemde ***Aprilbeweging***. De orthodoxe protestanten verzetten zich toen fel tegen het besluit

NEDERLAND

IN

1853.

DITHYRAMBE

DOOR

M. OORTMAN.

Zie! hoe goed, hoe voortreffelijk is het, waar broeders eendragtig te zamen wonen. Ps. CXXXII, 1.

's Hertogenbosch,
BIJ J. J. ARKESTEYN EN ZOON.
1853.

Vrijheid is de leus der aarde;
Vrijheid galmen onze stranden; —
Waar de zon den kruin doet branden,
Heeft dit woord zijn wisse waarde.
Ook de voorzaat streed voor vrijheid,
En het nakroost volgt met blijheid
't Achtbaar voorgeslacht ter eere. —
O! dat niemand dan begeere,
Dat er broedren kluisters dragen; —
Laat de liefde ons onderschragen —
Zoo geleidt geloof de rede,
En met eendragt keert de vrede.

» Eendragt maakt magt," *was de leus onzer vaderen, vrijheid hun doel, broederliefde verbond hen om deze te verzekeren en gene te handhaven.*

Mogen vrijheid en broederliefde ons dierbaar Vaderland blijven kenmerken, dan gaan wij geruststellend de nevelige toekomst te gemoet.

Hiertoe medetewerken was mijn doel bij het vervaardigen dezer Dithyrambe. *Moge dit getroffen worden; moge in de ontstemde harten de vorige kalmte terugkeeren, en één band, de band der liefde en vrijheid, alle Nederlanders weder vereenigen, is de wensch van den*

STELLER.

Berghem, 20 Julij 1853.

van de regering om herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland toe te staan.
De letterkundige waarde laten we hier buiten beschouwing, maar hier sprak toch iemand met grote betrokkenheid over belangrijke zaken in een vorm die niet voor een iedereen was weggelegd. Met zijn rol in de samenleving voelde hij zich geroepen om bij bijzondere gebeurtenissen zijn gevoelens kenbaar te maken.
Het gedicht zal ongetwijfeld wel weer aanleiding zijn geweest voor een weerwoord van de tegenstanders. Het zou ook kunnen zijn, dat hij daarmee niet de sympathie gewonnen heeft van lieden die in een latere fase van zijn leven over hem zouden oordelen.

Aprilbeweging
'Aprilbeweging' is de benaming voor de protestactie van de protestante bevolking tegen het in 1853 tot stand gekomen herstel van de rooms-katholieke hiërarchie.

Dat herstel was geheel rechtmatig: de scheiding van kerk en staat was al sinds 1796 een feit en de nieuwe grondwet erkende duidelijk een volledige vrijheid van kerkinrichting. Velen echter waren bang dat Nederland zijn karakter als protestante natie zou gaan verliezen. Er ontwikkelde zich een heftige pennenstrijd in bladen en brochures. De protesten van de protestanten waren deels te verklaren door de mogelijk te sterk overtuigende en enthousiaste wijze waarop de katholieken hun vorderingen lieten zien.

Maar ook politieke overwegingen speelden daarbij een rol. Thorbecke was aan het bewind. Een groot staatsman, sterk in wetten. Zowel voor- als tegenstanders hadden ontzag voor hem. Maar hij was ook een hoogheid die door zijn persoonlijk optreden zijn tegenstanders veelvuldig in het harnas joeg.
De katholieken hadden al zo lang moeten zwijgen en dat hoefde nu niet meer. Dit gegeven speelde natuurlijk ook een rol in dat drukke pennenverkeer.
Bron: De ontwikkelingsgang der Nederlandse letterkunde, deel 7, J. te Winkel, 1927.

Johannes Zwijsen
Bij het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, en zeker in de jarenlange voorbereidingfase, heeft Johannes Zwijsen een belangrijke rol gespeeld. Hij schiep orde in de parochiële chaos. Hij stichtte de Congregaties van de Zusters van Liefde en de Fraters van Tilburg, die succesvol waren in het handhaven en uitbreiden van de structuren die Zwijsen voor ogen had. De vaart zat erin, een gestage voortgang was gewaarborgd. Johannes Zwijsen werd in 1853 zelfs aartsbisschop, maar bleef ook 'beheerder' van het Bisdom 's-Hertogenbosch.

Zijn geest, die natuurlijk zeker in Zuidelijk Nederland duidelijk voelbaar moet zijn geweest, kan mogelijk ook Martinus Oortman, al of niet bewust, hebben aangespoord tot publicatie van zijn ***Dithyrambe*** *(= uitvoerig, vurig loflied).*
Bron: Grote Winkler Prins.

1857 – Nieuwe onderwijswet
In 1857 kwam er een nieuwe onderwijswet. In die wet was vastgelegd waaraan het onderwijs voortaan moest voldoen. Het toezicht daarop werd aanzienlijk verscherpt. Het onderwijs kreeg een heuse opwaardering.

De vraag zal ongetwijfeld zijn geweest: "Kunnen we dat in Berghem wel allemaal waarmaken?" Het onregelmatige schoolbezoek, waarover hiervoor reeds werd gesproken, vormde namelijk een handicap. Aan de kwaliteit van de onderwijzers lag het in ieder geval niet.

1859 – Onderwijs en seizoensinvloed
Oortman had zeker bijzondere kwaliteiten. Het onderwijsvak was zijn roeping. Maar komende vanuit Rotterdam, naar het platteland van Noord-Brabant, had hij al snel door dat hij zich moest aanpassen aan de lokale situatie. Oortman wilde graag zijn leerlingen op een hoger plan brengen, maar hoe je het ook wendde of keerde, ook hij moest rekening houden met de realiteit. Hij verwoordt dat in 1859 als volgt:

"Wanneer wij de belemmeringen nagaan, waaraan het volksonderwijs op het platteland onvermijdelijk is blootgesteld, en ook in ogenschouw nemen dat er nergens op het platteland sprake is van een geregelde en regelmatige schoolgang, dan mogen wij de toestand van de school in Berghem als niet onbevredigend beschouwen.
Er is echter een verbazend seizoenverschil tussen de schoolgaande kinderen waardoor er 's winters een onoverbrugbaar tekort aan onderwijzend personeel ontstaat. Zo waren er op 15 januari 1857 op de Openbare School in Berghem 115 jongens en 125 meisjes present, terwijl op 15 juli van datzelfde jaar er slechts 81 jongens en 100 meisjes werden genoteerd." [9]

En na deze aanloop gaat hij nog even door. "Bij deze te bejammeren staat kunnen wij echter met genoegen melden dat er desondanks toch een zichtbare vooruitgang is geboekt."

Oortman claimt dat succes niet voor hem alleen. Dat siert hem. Hij is dik tevreden over zijn assistent. Daarover zegt hij het volgende:
"De hulponderwijzer H.H. Kerssemakers is een oppassend jongeling van een onbesproken goed zedelijk gedrag. Hij verricht de aan hem opgedragen gedeelten van het onderwijs op een wijze, die mijn volle tevredenheid verdient. Zijn omgang met de kinderen is prijzenswaardig".[10]

Maar Oortman wil verdere vooruitgang boeken en laat daarom wel merken dat hij ontevreden is met de accommodatie.

Accommodatie
Oortman meldt het Gemeentebestuur: het schoollokaal laat veel te wensen over. Het is gedurende de wintermaanden (wanneer er veel meer leerlingen naar school komen) veel te klein. Er is een tekort aan licht en lucht, in hoge mate. Door de vroege inval van de duisternis wordt het onderwijs sterk belemmerd. Maar ook "den gedurigen drup van de zolder, is in strijd met de leer der hygiëne". Ook vindt hij dat de tafels waaraan de leerlingen moeten werken in geen enkel opzicht functioneel zijn.
Duidelijke taal dus. En hij heeft nog een toegift: het zou zeer wenselijk zijn, dat de laagste klas van de twee overige, door een afsluiting zou worden gescheiden.[11]

Leervakken
De vakken waarin wordt onderwezen worden "klassikaal en oordeelkundig medegedeeld". En dan doet Oortman gedetailleerd verslag.[11]

Hoe hij over de belangrijke vakken *rekenen* en *schrijven* denkt weten we wel zo'n beetje. Maar ook over de andere vakken geeft hij zijn visie.

Over de beginselen van de *Nederlandse taal* zegt hij zeker wijze woorden:
"Die beginselen worden op de Openbare Lagere school van Berghem aan de leerlingen overgebracht door het verbeteren van hun opstellen waarin de onnauwkeurige spelling van de woorden wordt aangepast. Maar zeker ook het taalkundig en logisch ontleden van de volzinnen en het van buiten leren van de eerste gronden van de taal, krijgen ruime aandacht. Dictees worden doelmatig opgegeven om het juiste schrijven van de woorden te bevorderen."

Bij *kennis van de natuur* komt men nog niet verder dan de leer der zoogdieren, en bij geschiedenis houdt het op bij Nederland. Bij *aardrijkskunde* ligt de grens al bij de eigen provincie, maar ook daarin wil Oortman graag verandering brengen.

Hij merkt hierbij op: het ware wenselijk dat er op korte termijn door het gemeentebestuur een kaart van Nederland, een van Europa, en ook een Wereldkaart voor klassikaal onderwijs wordt verstrekt.

Lezen wordt gedaan volgens de leerwijze van Prinsen, en wel zodanig aangeleerd dat het tevens het denkvermogen van de kinderen trapsgewijze ontwikkelt. Er wordt veel aandacht besteed aan een natuurlijke leestoon, maar zeker ook aan het begrijpen van wat er gelezen is.

J. Prinsen, hoofd van de Haarlemse Rijkskweekschool, ontwikkelde in 1817 een nieuwe leesmethode, waarbij de oudere spellingsmethode werd vervangen door een klankmethode. Door met klanken te werken konden de kinderen gemakkelijker de juiste verbinding leggen.

Pas in 1905 wordt de 'aap-noot mies'-methode van M. Hoogeveen ingevoerd. Met zijn leesplankjes en letterdoosjes hebben vele generaties leren lezen.

Het *zingen* (toch ook een grote liefde van Oortman) bewaart hij voor de laatste regel van zijn verslag. En voor wie het wil horen, zegt hij, zonder een waardeoordeel over dit vak te geven: met zingen is een aanvang gemaakt, maar het wachten is nog op een muziekbord.

Advies Bijvoet

Het gemeentebestuur wikt en weegt en vraagt een derde partij naar een oordeel over dit schoolverslag. Althans dat is op te maken uit de brief van Simon Petrus Bijvoet van 23 maart 1859. Simon Petrus maakte weliswaar geen onderdeel meer uit van het gemeentebestuur van Berghem, maar men bleef wel grote waarde hechten aan zijn inzichten, op velerlei terrein.

Oortman was voor Simon Petrus Bijvoet geen onbekende. Toen Oortman in 1838 zijn definitieve aanstelling als onderwijzer in Berghem kreeg, was Simon Petrus burgemeester van deze gemeente.

Ook voor Bijvoet moet het een doorn in het oog zijn geweest dat er, vanwege het hoge schoolverzuim, in Berghem geen sprake was van enige regelmaat in het onderwijs, en dat hij, als bestuurder, daar in zijn lange ambtsperiode als eerste burger (1834 - januari 1844) nauwelijks invloed op kon uitoefenen.

We trekken die conclusie uit de reactie die hij op 23 maart 1859 geeft op het aan hem, ter beoordeling toegezonden verslag over het onderwijs in de gemeente Berghem:

Omdat het een feit is, dat zowel "thans als vroeger, aan nagenoeg alle kinderen in deze gemeente, slechts een vrij beperkt tijdsbestek wordt gegund door de ouders voor het volgen van schoolonderwijs", lijkt het hem een vereiste om die beperkte tijd uitsluitend te gebruiken voor het hoofdzakelijke onderwijs: lezen, schrijven en rekenen.

Alle overige vakken, en hij noemt ze *alle*, zijn weliswaar ook wenselijk en alleszins nuttig, maar er is volgens hem geen andere keus. Alle tijd en aandacht zijn nodig voor de kernvakken, om te voorkomen dat de kinderen de school verlaten zonder iets goeds te hebben geleerd. En hij benadrukt die stelling als volgt: "Voor de ouders die hun kinderen meer volledig onderwijs vergunnen" bestaan er voldoende gelegenheden elders.

Even verzacht hij de stemming. Een beknopte vaderlandse geschiedenis als leesboek voor de hoogste klas zal worden aangeschaft en wordt ook als doelmatig beoordeeld.
Maar... voor "de school in onze gemeente" is het toch meer doelmatig om leesboeken aan te schaffen die gaan over landbouwkunde, over het kweken van gewassen, over verplanten en snoeien van bomen. Dergelijke boeken zijn volgens hem van groter nut dan de aankoop van een kaart van Europa of een wereldkaart. "Wat zal het de landbouwer, de timmerman, de smid of de schoenmaker baten, om te weten in welk werelddeel bijvoorbeeld de Mississippi stroomt." [12]

Onderwijzer moet onderwijzen

Bijvoet wilde met Berghem vooruit. Het ging hem niet hard genoeg en ook daar had hij het recht aan zijn zijde. Veel zaken stoorden hem, zo ook het feit dat de onderwijzers hun tijd moesten verspillen aan het inzamelen van schoolgeld, het maken van maandstaten, absentielijsten en wat dies meer zij. "De ijverige onderwijzer was er voor om te onderwijzen". Hij zag het innen van gelden eerder als een taak voor de gemeenteontvanger.

Gang brengen in de vaart der volkeren, dat was een credo van Bijvoet. Hij is voor Berghem ongetwijfeld van grote waarde geweest in zijn functie als burgemeester gedurende tien jaar. Maar ook na die periode gaf hij, gevraagd en zonodig ook wel ongevraagd, zijn visie op belangrijke onderwerpen die in de Berghemse samenleving aan de orde kwamen.

Uit deze verslaggeving is duidelijk dat het onderwijs in Berghem beslist als een serieuze zaak werd gezien. Iedereen was daarvan overtuigd. Men wilde voorruit.

Ook Martinus Oortman wilde uiteraard vooruitgang, Daarover geen twijfel. Maar hij stond er nagenoeg in zijn eentje voor en wist dat de weg lang en moeilijk was. Vaak was er tegenwind. En ook dat wist hij maar al te goed. De fraaie, ambachtelijke windwijzer van zijn school gaf heel goed aan uit welke hoek de wind kwam... En daar moest hij nu eenmaal rekening mee houden.

Dit windwijzende mannetje met hoed blijft een mooie herinnering aan de tijd dat Martinus Oortman hoofdonderwijzer was van de Openbare Lagere School van Berghem, 1837 - 1889 *Foto: Jos van der Burgt*

'Open huis'

Oortman zat niet stil. Ook in zijn onderwijzerswoning op de locatie B 100, in de schaduw van de kerk, was zeker in de jaren zestig sprake van 'een intensief verkeer', getuige het bevolkingsregister. De woning bood namelijk niet alleen ruimte aan het gezin Oortman. Ook de hulponderwijzer had daar zijn onderkomen. En daarbij nog vele anderen. Opvallend is dat er ook een aantal leerlingen 'uit den vreemde' voor lange tijd (soms meerdere jaren) waren ondergebracht. In de jaren 1862 - 1867 zien we er een twaalftal. We treffen ook iemand aan uit de omgeving, namelijk Ludovicus Franciscus van Zuijlen uit Herpen, de latere burgemeester van die plaats.

Oortman heeft vanuit zijn binnenste, door de vele jaren heen, maar één doel voor ogen. Met het overbrengen van kennis wil hij dat zowel "het verstand als het hart van de kinderen behoorlijk wordt gevormd en ontwikkeld, zodat de leerlingen tot zedelijke en verstandelijke wezens worden opgeleid, opdat zij eenmaal nuttige leden van de samenleving en vaderlandslievende burgers zouden zijn". En dat bereik je niet met rekenen en schrijven alleen. Dat geeft Oortman in zijn verslagen, voor de goede verstaander, tussen de regels door, ook heel correct aan. De centjes van de (lokale) overheid moeten echter worden besteed voor het onderwijs van de hoofdvakken, zo is dat door Bijvoet voorgehouden. En daar houdt men zich aan.

Bijzonder is dat Oortman uit particuliere bron toch zijn geliefde boekjes over vaderlandse geschiedenis krijgt. Ook bij aardrijkskunde kan hij met een kaart van Nederland toch verder kijken dan Brabant alleen. En door een kaart van Europa, en zelfs een wereldkaart, wordt de horizon voor de Berghemse leerlingen steeds ruimer.

Zo werd er in Berghem, door de geschiedenis heen, gewerkt, vaak onder moeilijke omstandigheden, maar in goede harmonie, en werden toch goede resultaten bereikt.

1866 – Willem Rongen:
'eeuwige' burgemeester van Berghem
In dit jaar wordt Willem Rongen de nieuwe burgemeester. Hij zal zijn ambt tot 1904 blijven uitvoeren. Hij start met twee sterke wethouders, Jan & Jan Coolen, afkomstig uit een familie die lange tijd bestuurlijk hun beste diensten hebben bewezen aan Berghem.
Het blijft in Berghem, in de direct daarop volgende jaren, opvallend stil op bestuurlijk niveau. Van enige dadendrang is zeker geen sprake. Mogelijk een stilte voor de storm.

1877 – Huwelijk Maria Oortman
Een bijzonder jaar voor de familie Oortman. Maria Carolina Petronella Martina Oortman, dochter van Pietertje van de Water, ongehuwd, en erkend kind van Martinus Oortman, treedt op 27 januari in Berghem in het huwelijk met Willem Snoeken, geboren in Herpen. Als eerste getuige treedt op de vader van de bruid, bijgestaan door Frederik Joseph van der Kroon, geneesheer, Leonardus Henricus Coolen, secretaris van de gemeente Berghem, en Johannes Coolen, klerk, allen woonachtig in Berghem.
Maria Oortman en Willem Snoeken gaan na hun huwelijk in het Heieind wonen, op B 124.

Bestuurlijke onrust:
Oortman in 'kwaad daglicht'
In dat jaar wordt het op onderwijsgebied onrustig in Berghem. Het schoollokaal bij de kerk verkeert in slechte staat en is ook niet meer toereikend voor het aantal aangemelde leerlingen. De gemeenteraad ziet zich genoodzaakt om de bestaande school bij de kerk te verbouwen en uit te breiden, en dient daartoe een voorstel in bij het schooltoezicht. Maar de schoolopziener Van Lanschot ziet niets in dat voorstel. Op 10 februari 1877, nagenoeg per omgaande, deelt hij mede niet akkoord te gaan. Het bestekplan zou niet voldoen aan de eisen. Gedeputeerde Staten stelt vast dat van het plan moet worden afgezien, en dat er een geheel nieuwe school moet worden gebouwd. De bestaande schoollocatie zou namelijk niet toereikend te maken zijn voor het aantal leerlingen dat in 1876 was opgegeven door de hoofdonderwijzer Martinus Oortman.

Burgemeester Rongen is voorstander van de nieuwbouw, echter de gemeenteraad gaat dwarsliggen. De raad is niet bereid om zoveel geld voor het onderwijs vrij te maken. Het basisprobleem is namelijk dat de meest draagkrachtigen van de gemeenschap - die een schoolbijdrage moeten betalen - ook vertegenwoordigd zijn in de gemeenteraad. Er wordt naar argumenten gezocht om toch nog onder de geplande dure nieuwbouw uit te kunnen komen. En ja hoor! Men denkt wat gevonden te hebben: het opgegeven aantal leerlingen wordt in twijfel getrokken; dat aantal zou veel te hoog zijn. Je moet de hoofdonderwijzer niet blindelings geloven!

Het moet voor Oortman een onaangename ervaring zijn geweest om vanuit zijn eigen dorpsgemeenschap het verwijt te krijgen dat hij de opgave van het aantal leerlingen zou hebben opgeschroefd voor eigen belang, om op die manier een hoger salaris te kunnen krijgen. De raad gaat zelfs zover dat zij in een rekwest aan de koning de hoofdonderwijzer als schuldige aanwijzen voor het ontstane conflict, om op die manier te bewerkstelligen dat het besluit voor nieuwbouw alsnog zou worden herroepen.

De Inspecteur van het Lager Onderwijs in Noord-Brabant mengt zich in de zaak en deelt Gedeputeerde Staten mee dat het besluit om een geheel nieuwe school te bouwen in Berghem gehandhaafd blijft. Hij voegt daaraan toe dat de treurige toestand van het onderwijs in Berghem uitsluitend te wijten is aan de gemeenteraad. Het opgegeven aantal leerlingen blijkt wel degelijk conform de realiteit te zijn.

Deze affaire was in 1988 voor Monique Deckers en Leo Hoeks aanleiding voor een uitvoerig en gedegen werkstuk in het kader van hun universitaire studie.

Locatie nieuwe openbare school
Die nieuwe school kwam overigens niet aan het Bergereind, maar moest meer centraal in het dorp worden gebouwd. Dat was de wens van de invloedrijke Adrianus van Amstel, die zelf een monumentaal pand aan de Laanderstraat (Burg. van Erpstraat) op de hoek van de Harense Steeg bewoonde. Dit pand bestaat nog wel maar verkeert in onbewoonbare toestand. Zie hiervoor 't Vagevenster nummer 17 van mei 2001.

Voor de bouw van de nieuwe Openbare Lagere School werd een gedeelte (20 are) van een perceel aangekocht in het Mollestraatje dat kadastraal bekend stond als Sectie B nummer 1203. Francis Bimbergen, herbergier in Berghem, was de eigenaar. Op 1 april 1878 wordt het koopcontract getekend bij notaris Bijvoet. Hiervoor betaalt de gemeente Berghem 1250 gulden.

De school zal bestaan uit drie klassen. Het gebouw wordt frontaal 27 m breed en 13,68 m diep, in het middenstuk echter 7,18 m.

Daarmee komt definitief het einde van de openbare lagere school bij de kerk, op de plek die velen zich nog kunnen herinneren als 'het bondsgebouw'.

Tijdens de 'nieuwbouw' worden de leerlingen opgevangen in het oude raadhuis, dat toen stond op de hoek Pastoor van Teteringstraat/ Willibrordusstraat
(locatie van de apotheek).[14]

Eind 1878 is het zover. Oortman kan tevreden zijn. Hij had zijn nieuwe school, maar het had hem wel veel moeite gekost. Op de kadasterkaart uit ± 1880 staat deze keurig geregistreerd onder nummer B 1553.

Veel Berghemnaren zouden de school in het Mollestraatje bezoeken. Tot 1925 bleef die 'drieklassige' school dienst doen. Toen werd deze gesloopt en vervangen door een volwaardig schoolgebouw met zes lokalen en een lokaal voor vrije- en ordeoefeningen.

Gevraagd: tweede 'ondermeester'
In 1877 speelt ook de kwestie van een tweede ondermeester die door de schoolopziener nodig wordt geacht. De Raad van Berghem ziet ook dat weer anders en dat is voor de schoolopziener aanleiding om fel uit te halen naar de gemeenteraad. Hij vindt het zelfs nodig om dat op een sarcastische wijze te doen, wat uiteraard niet wordt gewaardeerd.[13]

Maar uiteindelijk wordt toch besloten om te gaan werven. Voor het adverteren wordt Dagblad De Tijd gekozen. Onderstaande kwitantie doet ons daaraan nog herinneren.

3
Dagblad DE TIJD.
C. L. VAN LANGENHUYSEN, DRUKKER EN UITGEVER.
No. 713.
Berchem
Ontvangen van het Gemeentebestuur van
de Som van Twee Guld. zeventig cts.
voor de Advertentie No 5/11 geplaatst in DE TIJD van den 22 en 23 Mei 1876
inhoud: Hulponderwyzer (2maal).
Nota:
2x9=18 Regels à 15 Ct. . . f
Briefport . . . . . „
Courant . . . . . „
Totaal f 2.70
AMSTERDAM, Juli 1876
C. L. van Langenhuysen
OSS 8 SEP 76 TEN-AA
10 CENT

Betaling liep via het postkantoor in Oss, vandaar het poststempel.
De puntstempel met het cijfer 82 op de Willem III-zegel is van Nijmegen. *Bron: Gemeentearchief Berghem*

Toekomstplan voor Liefdehuis
In 1877 komt er vlak bij de kerk, tegenover het oude kerkhof, een aardig perceel vrij onder gunstige voorwaarden. In overleg met het bisdom wordt die grond door het kerkbestuur aangekocht met het oog op toekomstplannen voor het stichten van een Liefdehuis. De grond is eigendom van Theodorus (Dirk) van Schaijk.

Het Liefdehuis dat men voor ogen heeft zal uiteindelijk ook moeten voorzien in een lagere school voor meisjes, een bewaarschool en een naai- en knipcursus. Maar de eerste behoefte is de verpleging van oude mannen en vrouwen, en de wijkverpleging.

Vanuit de gemeenteraad is Johannes Jacobus van Erp actief voor het realiseren van dit plan. Van Erp is een zachtmoedige persoonlijkheid die het vertrouwen van de inwoners van Berghem heeft. Al snel weet hij de samenleving te motiveren om een bijdrage te leveren aan die aangekondigde vooruitgang. In nummer 16 van 't Vagevenster 2001 is uitvoerig te lezen over het verdere verloop.

1880 – Vermogend, onvermogend of minderbedeeld?
Het schoolgeld komt weer aan de orde in de raad van Berghem onder leiding van burgemeester Willem Rongen. Het uitgangspunt is dat ieder schoolgaand kind moet bijdragen. Er wordt maandelijks 30 cent voor de twee hoogste klassen en 10 cent voor de laagste klas gevraagd. Deze heffing geldt voor de bedeelden. Niet onderworpen zijn de onvermogenden, en ook de minderbedeelden worden ontzien. En het is aan de Burgemeester en Wethouders om te bepalen wie mag genieten van aanspraak op vrijstelling*.[15]

*(*Deze beeldspraak is uiteraard niet eigen aan de auteur, maar is ontleend aan een schrijven van de Raad van Berghem van 2 december 1880.)*

1884 – De pastoor en de Zusters van Liefde
Pastoor J. van Asten kondigt op 23 augustus 1884 officieel aan dat het rooms-katholieke, parochiële kerkbestuur van Berghem van plan is (hier moet bedoeld zijn: wij zijn zover om) een bijzondere school voor meisjes te openen. Hij wil daarmee beginnen op 1 november van dat jaar, maar zeker niet later dan 1 januari 1885. Dat leek erg kort dag, maar daar was een lange tijd van goede voorbereiding aan vooraf gegaan in de kring van de Zusters van Liefde uit Schijndel, het Kerkbestuur van Berghem en in het bijzonder Johannes Jacobus van Erp, namens de Raad van Berghem.

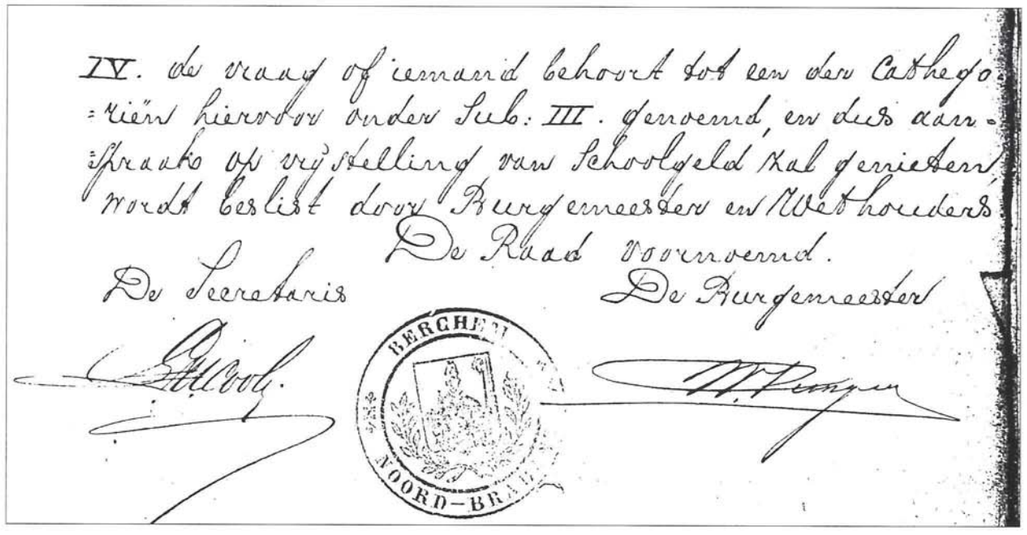
IV. de vraag of iemand behoort tot een der Cathegorieën hierover onder Sub: III. gerevend, en dus aanspraak op vrijstelling van Schoolgeld kal genieten, wordt beslist door Burgemeester en Wethouders

De Raad voornoemd.

De Secretaris — De Burgemeester

Volgens Pastoor Van Asten behoeft het geen betoog dat het plan niet alleen voor het welzijn van de kinderen gunstig zal uitwerken. Hij stelt dat de gemeente Berghem er ook in financieel opzicht sterk op vooruit zal gaan. Hieruit zou opgemaakt kunnen worden, dat de rooms-katholieke kerk en/of de Zusters van Liefde voortaan, althans voor de meisjes, de schoolkosten zullen betalen voor de minderbedeelden in de samenleving. En dat zou weer inhouden dat een deel van de schoolbijdrage uit de gemeentekas voor andere doeleinden vrij komt.

Maar de pastoor vraagt het gemeentebestuur in diezelfde brief wel om voor armhoeftige kinderen op de bewaarschool een geringe som te reserveren op de gemeentebegroting. Wellicht is dat gedaan om onderscheid te maken tussen opvang op de vrije bewaarschool en het verplichte echte onderwijs.[16]

Van de op 10 november 1884 gearriveerde groep zusters kondigen zich er drie aan als "onderdanige dienaressen" bij de "Edelachtbare Heren, Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Berghem". Het zijn: hoofdonderwijzeres (en tevens Moeder Overste) Catherina Cornelia van der Linden (Zuster Anselma), hulponderwijzeres Elizabeth Maria van Vlerken (Zuster Liguorie) en huisonderwijzeres Catherina Maria van Kessel (Zuster Gertrudis). Zij melden zich keurig bij het gemeentebestuur aan onder hun burgerlijke naam en burgerberoep. Een akte van bekwaamheid en een bewijs van goed zedelijk gedrag zijn aan de brief toegevoegd. Zij vragen beleefd maar gedegen om een bewijs, dat deze stukken zijn ingezien en akkoord bevonden door het gemeentebestuur.[17]

Zou het gemeentebestuur daar eerder minder zorgvuldig mee zijn omgegaan?

1884 eindigt als een bewogen jaar, waarin grote veranderingen plaats hadden.
De nieuwe katholieke lagere school, uitsluitend voor meisjes, is een feit.

Geen Fraters van Tilburg voor Berghem
Ook voor de jongens waren er welhaast zeker al jarenlang grootse plannen. Zo graag had men ook de Fraters van Tilburg naar Berghem gehaald. Dat idee was ontstaan door een initiatief van de welgestelde Arnoldus Coolen, maar helaas bleek dat plan te hoog gegrepen voor Berghem. Zijn schenking van 30.000 gulden zou een andere bestemming krijgen, namelijk het Berghemse Gasthuis, dat op 21 december 1906 zou worden gerealiseerd.
Bron: 't Vagevenster nummer 16, januari 2001.

Situatieschets van de nieuwe Openbare Lagere School in het Mollestraatje en van het klooster met de nieuwe meisjesschool in de Kerkhoek

Natuurgetrouw detail uit schattingskaart grondbelasting rond 1885

Ongetwijfeld heeft Oortman, die vanaf 1837 als enige de scepter zwaaide over het onderwijs in Berghem, zijn gedachten laten gaan over het verleden, en zeker ook over de toekomst. Op 2 december 1884 is namelijk ook zijn vrouw Anna Baks overleden. Dat was mogelijk een goed moment geweest om zijn taak als hoofdonderwijzer neer te leggen.

Maar hij wilde daarvan niet weten en bleef zich inzetten voor zijn levenstaak: de kinderen van Berghem geschikt maken voor de maatschappij.

1886 – Kinderarbeid 'bij vreemden'
Uit het schoolverslag over dit jaar zou opgemaakt kunnen worden dat er een lichte verbetering in het hoge schoolverzuim is opgetreden. Maar die conclusie trekt Oortman nog niet. Wel benadrukt hij dat hij maar door één onderwijzer wordt bijgestaan, waardoor men tekortschiet in het overbrengen van kennis.

Ook signaleert Oortman een feit dat niet eerder aan de orde is geweest. Hij "bejammert" het zeer dat een aantal kinderen de school niet bezoeken omdat zij "bij vreemden arbeid gaan verrichten". Hij licht dit probleem niet verder toe, maar wellicht is de economische toestand zo slecht dat menig gezin die extra verdiensten nodig heeft om in hun schamel onderhoud te kunnen voorzien.[18]

1887 – Pokkenepidemie
1887 was een rampjaar voor het onderwijs. In april was 17% van de leerlingen afwezig; in oktober lag het percentage zelfs op 22. En dat terwijl de school in dat jaar vanwege het uitbreken van een pokkenepidemie ook al gesloten was in de maanden mei, juni en juli.

Oortman eindigt zijn verslag met de opmerking dat het onderwijzend personeel, ondanks het ontbreken van hulp, met de grootste zorg blijft ijveren om de leerlingen het noodzakelijke onderwijs bij te brengen om hun verstand te ontwikkelen en ze op te leiden tot nuttige leden van de samenleving.[19]

1888 – Gouden ambtsjubileum Oortman
Ook nu weer een verslag over het schooljaar. Opvallend is dat het vermelden van het totale aantal leerlingen, gespecificeerd per maand, met daarbij een opgave van het aantal kostelozen en uiteraard de absenten, de hoofdmoot van het verslag blijft vormen. Wel zijn er in de absentielijst minder negatieve uitschieters te zien.

Verder besteedt hij uitvoerig aandacht aan het feit dat het "Hoofd der school" zijn ambtsjubileum heeft gevierd. We nemen dat gedeelte hier in extenso over:

"Op 23 januari 1888 mocht het Hoofd der school het zeldzame geluk genieten als zodanig, een halve eeuw aan de Berghemse jeugd zijn onderwijs mede te delen. Aan dit gouden feest werd door de Edelachtbare Raad van de Gemeente, de Weledele Heren District-Schoolopzieners van 's-Hertogenbosch en Tilburg, de Weledelgestrenge Heer Schoolopziener in het arrondissement Oss, de Zeereerwaarde Heer Pastoor van Cuyk en van Scheveningen, de gemeenteambtenaren en de onderwijzers van het arrondissement met algemene vreugde deelgenomen, en menig fraai geschenk werd hem met hartelijke toegenegenheid aangeboden."
Was getekend:
"Het Hoofd der School: M. Oortman"

Ook treedt er dat jaar een tweede onderwijzer in functie, de heer Arnoldus Antonius Pulles, daarvoor werkzaam in Altforst.
Oortman is met die aanvulling zeer gebaat. Hij ziet nu kans om het onderwijs volgens het leerplan uit te voeren. Met "ijver en lust" wordt gewerkt; niets wordt verzuimd om de kinderen "grondige en nuttige kennis aan te leren, hen te bekwamen en op te leiden tot trouwe burgers van de Staat en tot nuttige en brave leden van de samenleving".[20]

Al met al dus een bijzonder jaar voor het schoolonderwijs in Berghem en voor Martinus Oortman in het bijzonder. Dat zou een logische reactie zijn van de lezer.

Géén gouden kroon
Maar bij zijn jubileum ontbrak iets. Er was voor hem geen koninklijke onderscheiding.
De Raad van Berghem had zich op 17 september 1887 wel tot de Commissaris van de Koning in Noord-Brabant (CdK), Baron van den Bogaerde, gericht met het verzoek om een onderscheiding van regeringswege, in een of andere vorm, toe te kennen aan Martinus Oortman, in verband met zijn vijftigjarig ambtsjubileum.

Op 31 oktober 1887 bericht de CdK echter, dat de Minister van Binnenlandse Zaken, Mr. J. Heemskerk, geen gevolg kan geven aan dat verzoek. De brief van de Minister wordt als bijlage toegevoegd, uitsluitend ter inzage. Deze dient wel weer te worden geretourneerd aan de CdK.[21]

Het gouden ambtsjubileum van hoofdonderwijzer Martinus Oortman kreeg dus niet de verdiende kroon. En dat bericht moet als een doffe dreun zijn aangekomen in de dorpse samenleving.

In het Rijksarchief van 's-Hertogenbosch staat de correspondentiewisseling over dit onderwerp, tussen de CdK van 's-Hertogenbosch, de Minister van Binnenlandse Zaken, de Inspecteur van het Onderwijs, en de Burgemeester van Berghem, keurig genoteerd, zowel onder de ingekomen als de uitgaande stukken. Jammer echter om te moeten constateren dat in het kader van een grote opschoning van het archief in verband met ruimtegebrek, achter alle documenten 'voor vernietiging bestemd' was vermeld en dat daaraan inmiddels gevolg was gegeven.

Uitvoerig onderzoek, met medewerking van het Nationaal Archief, om in Den Haag nog enige correspondentie over dit onderwerp te achterhalen, leverde helaas ook niets op. Ook daar blijkt de versnipperaar veelvuldig in werking te zijn.

Overlevering ontbreekt
Enige overlevering over het leven van Oortman zijn we niet tegengekomen. Dat heeft wellicht te maken met het feit dat Oortman, als Rotterdammer, in zijn functie als onderwijzer in Berghem, toch op enige aftstand aan het dorpse leven zal hebben deelgenomen.

Oortman ging, ook na zijn ambtsjubileum op 23 januari 1888, ongestoord verder met zijn jongensschool. Hij bleef tevreden over de resultaten en in die geest rapporteerde hij aan de "Raad van de Gemeente Berghem".

Maar op 13 december 1888 wordt door de schoolopziener Jan Ringeling aan de burgemeester, beleefd en enigszins verkapt gevraagd naar zijn persoonlijke gevoelens over de tegenwoordige geschiktheid van het hoofd van de openbare school, gelet op diens hoge leeftijd: "Zou het niet wenselijk zijn om deze te laten vervangen door een jeugdige kracht wanneer zijn geschiktheid niet langer voldoende mocht blijken?"[22]

Op zich een te verwachten verzoek, gezien de hoge leeftijd van Oortman. Natuurlijk kennen wij zijn conditie niet, maar wel staat vast dat hij nog over een vaste hand beschikte. Ook in de laatste fase van zijn werkzame leven zien wij geen verval in zijn fraaie handschrift. Hij hanteert de pen nog steeds in dezelfde vorm: precies in een rechte lijn, keurig gespatieerd en strak.

1889 – Oortman vraagt eervol ontslag
Op 17 december 1889 spreekt Martinus Oortman het verlangen uit om uit zijn betrekking te mogen treden, en wel per 1 mei 1890. Aan dat verzoek wordt uiteraard voldaan. Hij is op dat moment 77 jaar, een mooie leeftijd om te gaan genieten van zijn pensioen.[23]

Gelieft met verschuldigden eerbied te kennen:

Martinus Oortman, Hoofd der openbare lagere school in deze gemeente, dat met het klimmen zijner jaren en na meer dan vijftig jarige bediening der school; bij hem het verlangen bestaat, om uit zijne betrekking te treden.

Dienvolgens heeft hij de eerWaarde zijn eervol ontslag met recht op pensioen aan te vragen en wel tegen den eersten Mei 1890 regentig.

't welk doende enz.

M. Oortman

Secretaris Coolen, die een belangrijke rol speelde in het locale bestuur van Berghem, geeft aan dat het ontslag op de meest eervolle wijze dient te geschieden. Zijn aanvullende bewoordingen "voor de langdurige, gewichtige diensten aan het lager onderwijs in Berghem bewezen", kunnen niet worden misverstaan. Zijn stevige paraaf in de vorm van uitsluitend de letter C, benadrukt nog eens duidelijk hoe men verder te handelen heeft (de 'onderkoning' van Berghem had gesproken).

1890 – Overdracht

In mei draagt Martinus Oortman zijn functie als hoofdonderwijzer van de jongensschool in Berghem over aan Th. Verhoeven. Diens eerste verslag dateert van 6 september 1890.

En daarmee is het lange schooltijdperk van de hoofdonderwijzer Martinus Oortman definitief voorbij. Op 13 juni 1890 wordt zijn laatste maandsalaris uitbetaald. Het op pagina 25 afgebeelde "bevelschrift van betaling" is hier de getuige van. Het biedt tevens een aardig overzicht van de handtekeningen die daarvoor nodig waren.

Oortman blijft in Berghem wonen, op nummer B 100, met uitzicht op de Willibrorduskerk.

Volgens het bevolkingsregister verblijft hij niet alleen op deze locatie. Ook Wilhelmina Nijs, spinster van beroep, woont hier namelijk. Zij fungeert als huishoudster.

MODEL LITT. E.

No. 9/4

Dienstjaar 1890

HOOFDSTUK VI

AFDEELING I

ARTIKEL 1

VAN DE BEGROOTING

goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 14 Februari 1884 G. No. 146 2de afdeeling

Zegg: 166,66 5/

BIJLAGE DER REKENING No. 121.

Gemeente BERCHEM.

Bevelschrift van Betaling.

De ONTVANGER der Gemeente BERCHEM.

zal betalen aan Martinus Oortman onderwijzer te Berchem

wegens Jaarwedde als onderwijzer Hoofd der School over April 1890

de som van Zes en Zestig Gulden Zes en Zestig en een halve Cents

volgens aangehecht

Dit bevelschrift wordt, mits behoorlijk voor voldaan geteekend en van de benoodigde bescheiden voorzien, in de rekening over het jaar 1890 geleden.

Berchem, den 13 Juni 1890

Burgemeester en Wethouders,

Voorzitter.

Wethouder.

Secretaris.

No. 61 van het Journaal.

Voldaan,

den 16 Juni 1890

M. Oortman.

Bron: Gemeentearchief, Berghem

Foto: Monumentenzorg.

1895 – Kerkbrand
De Willibrorduskerk wordt in de nacht van 6 december 1895 door blikseminslag getroffen. Door de ontstane brand worden zowel de toren als de kerk totaal verwoest. Oortman heeft die ramp wel van heel dichtbij kunnen aanschouwen. Zijn vertrouwde uitzicht op de kerk was voor de jaren die hem nog gegund waren voorgoed veranderd.

1898 – In memoriam: Martinus Oortman
Martinus Oortman overlijdt op 17 december 1898. Berghem verliest daarmee een bijzonder mens die zich gedurende meer dan 50 jaar inzette voor het onderwijs van de Berghemnaar.

De Rotterdammer begon in zijn contreien ambitieus aan zijn loopbaan als onderwijzer. Zijn oudere broer was hem in diezelfde geest voorgegaan in het onderwijs. Maar het leven van Martinus Oortman nam vroeg een eigen wending doordat hij in de relationele sfeer een, zeker voor die tijd, ongebruikelijk patroon volgde. Maar we tekenen daarbij aan dat Oortman voor dat feit eerbaar de volle eigen verantwoordelijkheid nam. Het is alleen jammer dat hij bij zijn aanstelling als onderwijzer in Berghem mogelijk die eerbare lijn, wellicht gedwongen door de geest van die tijd, niet steeds geheel consequent heeft kunnen vasthouden. En met dat feit zal hij gedurende zijn lange leven, te pas of te onpas, onaangenaam zijn geconfronteerd. Wellicht was dat ook het geval bij zijn afscheid.

Ook zijn Dithyrambe in 1853 kan voor zijn leeftijdgenoot en staatsman Jan van Heemskerk, de Minister van Binnenlandse Zaken, wel eens mede de aanleiding zijn geweest om de weg van de minste weerstand te kiezen bij zijn besluit om Oortman bij zijn 50-jarig ambtsjubileum geen onderscheiding toe te kennen.

Zijn komst vanuit het westen naar het Brabantse platteland moet voor Martinus Oortman een enorme overgang zijn geweest, zeker ook gezien de grote problemen waarmee het onderwijs hier te maken had. Toch besloot hij om de uitdaging aan te gaan. Hij zal vaak hebben moeten improviseren, omdat de middelen nu eenmaal ontbraken. Van goede assistentie was gedurende lange tijd geen sprake. Maar hij was intelligent en het ontbrak hem niet aan levenservaring. Hij voelde zich sterk betrokken bij de samenleving in ruime zin. Aan zijn leerlingen wilde hij, behalve de hoognoodzakelijke vakken, iets meer meegeven en de indruk bestaat dat hij aan dat 'iets meer' grote waarde hechtte. Iedere leerling moest zijn of haar plaats en eigenwaarde krijgen in die grote samenleving. Daar ging het hem om.

Met zijn bijzondere eigenschappen had Oortman de mogelijkheid om zijn stem te laten horen bij speciale gelegenheden, waarbij hij ook graag de gemeenschap buiten de Berghemse grenzen betrok. Hij koos daarvoor het gedicht als medium. En dat gaf hem de ruimte die hij voor zijn geest ook nodig had. Met zijn 'Lierzangen' heeft hij zichzelf, maar zeker ook Berghem, op bescheiden wijze op de letterkundige kaart gezet.

Martinus Oortman overleed op zesentachtigjarige leeftijd. Uiteraard gold ook hier de burenplicht om aangifte van zijn heengaan te doen bij de Ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de gemeente Berghem.

Opvallend is dat de akte uitsluitend is ondertekend door de ambtenaar in functie, de burgemeester Willem Rongen. De twee buren gaven aan "niet te kunnen schrijven of tekenen", wat moet inhouden dat die twee niet bij Martinus Oortman in de leer zijn geweest.

Een gedachtenisprentje, waarin men in die tijd met min of meer toepasselijke psalmen het leven van de overledene in beeld trachtte te brengen, hebben wij niet kunnen achterhalen. Oortman heeft ook zijn eigen levensverhaal, wellicht in dichtvorm, meegenomen op zijn laatste reis.

Heemkundevereniging Berchs-Heem geeft met deze publicatie aan Martinus Oortman, de hoofdonderwijzer van de Openbare Lagere School in Berghem gedurende de periode 1837 – 1890, graag een eervolle plaats in de galerij van personen die zich voor Berghem op een bijzondere wijze dienstbaar hebben gemaakt.

De zo symbolische windwijzer, door ons speels 'het Oortmannetje' genoemd, bestaat nog en geeft in het oud-gemeentehuis van Berghem (vitrine bovenste etage) nog steeds de juiste richting aan.

Foto: Jos van der Burgt

Referenties

Ingekomen stukken uit het Gemeentearchief van Berghem

1 Brief van de Gouverneur der Provincie Noord-Brabant van 18 december 1837 aan de Burgemeester van Berghem over aanstelling van Martinus Oortman als onderwijzer aan de Lagere school te Berghem. Stuk 147.

2 Brief van de Gouverneur der Provincie Noord-Brabant van 22 maart 1838 over de rijksjaarwedde verbonden aan de Lagere school te Berghem. Stuk 147 bis.

3 Staat der noodwendige reparatie aan de onderwijzerswoning te Berghem, opgemaakt op 16 september 1838 door Roelof Ploegmakers en Wilhelmus Essens. Stuk 159.

4 Verzoek van de Commissaris van het Schooldistrict Boxmeer aan het gemeentebestuur van Berghem om opgave verbouwingskosten van school en onderwijzerswoning, gedateerd te Beers op 25 oktober 1838. Stuk 156.

5/6 Verslag van 19 februari 1859 door de hoofdonderwijzer Oortman over gang van zaken op de Openbare Lagere School te Berghem. Stuk 337.

7 Brief van 27 oktober 1853 uit Lithoijen van de schoolopziener in het 1e District 2e Afdeling van de Provincie Noord-Brabant aan het gemeentebestuur van Berghem over de aanschaf van een telraam. Stuk 277.

8 Schoolopziener van het 4e District van het Lager Onderwijs in Noord-Brabant vraagt op 23 februari 1858 naar stand van zaken aantal onderwijzers, leerlingen etc. Stuk 322.

9 Opgave van aantal kinderen op de Openbare Lagere School van Berghem door de secretaris Coolen op 23 oktober 1857. Stuk 319.

10/11 Verslag over het Onderwijs aan de Openbare Lagere School van Berghem over het jaar 1859 door M. Oortman. Stuk 355.

12 Bemerkingen van Simon Petrus Bijvoet van 23 maart 1859 op het verslag inzake het onderwijs in Berghem dat aan hem ter beoordeling werd toegezonden door de gemeenteraad. Stuk 352.

13 Brief 24 september 1859 van de schoolopziener over het optreden van het gemeentebestuur van Berghem inzake het aanstellen van een tweede onderwijzer. Stuk 546.

14 Besluit van de gemeenteraad om het raadhuis ter beschikking te stellen voor opvang van de leerlingen van de Openbare Lagere School tijdens de bouw van de nieuwe school. Stuk 549.

15 Besluit van de Raad der Gemeente Berghem van 2 december 1880 over het te heffen schoolgeld. Stuk 566.

16 Vertrouwelijk schrijven van Pastoor J. van Asten van 23 augustus 1884 aan de gemeenteraad van Berghem over opening van een bijzondere school voor meisjes aldaar. Stuk 580.

17 Aanmelding op 12 november 1884 van drie onderwijzeressen (Zusters van Liefde) bij het gemeentebestuur van Berghem. Stuk 583.

18 Schoolverslag over het jaar 1886 waarin Oortman zich beklaagt over schoolverzuim vanwege het feit dat kinderen worden ingezet voor het verrichten van werk bij vreemden. Stuk 602.

19 Schoolverslag over 1887. In dit jaar heerste er een pokkenepidemie waardoor de school in Berghem gedurende twee maanden was gesloten. Stuk 611.

20 Schoolverslag 1888. Aankondiging van de heer Pulles als tweede onderwijzer aangenomen. Verslag van het 50-jarig ambtsjubileum van Martinus Oortman. Stuk 624.

21 Brief van de Commissaris des Konings in Noord-Brabant van 31 oktober 1887 aan de Burgemeester van Berghem waarin wordt medegedeeld dat de Minister geen goedkeurig heeft gegeven aan een koninklijke onderscheiding voor Martinus Oortman. Stuk 625.

22 Brief van de Schoolinspectie, de heer Ringeling uit 's-Hertogenbosch van 13 december 1888 gericht aan de Burgemeester van Berghem over de geschiktheid van Oortman voor het geven van onderwijs, gezien zijn hoge leeftijd. Stuk 616.

23 Op 17 december 1889 deelt Oortman aan de Raad van Berghem mede uit zijn betrekking te willen treden. Hij vraagt ontslag, met recht op pensioen, en wel met ingang van 1 mei 1890. Stuk 636.

Overige bronnen

Rondom Berghems raadhuis, Van bestuurders, ambtenaren en raadhuizen, 1600 – 1987, door drs. H.G.J. Buijks en drs. L.P. van den Heuvel.

De Willibrorduskerk te Berghem, Geschiedenis en Restauratie in woord en Beeld, 2001.

Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren. Ooggetuigen van de Koningen van Nederland 1813 – 1890, van Dorine Hermans en Daniela Hooghiemstra.

Bijna 700 jaar waterschappen in het Maasland, 1307 – 1996,
"Van den Grave aff totter Diezen toe", Henk Buijks

Gelegenheidsgedichten Martinus Oortman.
Uitgegeven bij J.J. Arkesteyn en Zoon, 's-Hertogenbosch:
- Loflied op Koning Willem II, 1841, Koninklijke Bibliotheek in Den Haag;
- Opwekking, 1850, Universiteit van Tilburg;
- Dithyrambe, 1853, Universiteit van Nijmegen.

De ontwikkelingsgang der Nederlandse Letterkunde.
Deel 7: Geschiedenis der Nederlandse letterkunde in de eerste eeuw der Europesche staatsomwentelingen (2), van J. te Winkel, F Bohn, Haarlem 1927.

Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde, 1888 – 1891, J.G. Fredericks en F. Jos van den Branden.

Bron: Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren, Stichting DBNL Leiden.

Uit BHIC - 's-Hertogenbosch – Burgerlijke stand Gemeente Berghem:
- ingang 50.015, inventaris 699: huwelijk Maria Carolina Petronella Martina Oortman;
- toegangsnummer 036.03.12, inventaris 34: overlijden Martinus Oortman;
- toegangsnummer 036-03.12, inventaris 20: overlijden Anna Baks.

www.leidenarchief.nl: geboorte Maria Carolina Petronella Martina Oortman.

www.gemeentearchief.rotterdam.nl: huwelijk Martinus Oortman en Anna Baks.

Uit Stadsarchief van Oss – Burgerlijke stand gemeente Berghem:
- akte van overlijden Martinus Oortman, jaar 1898, nummer 48;
- uittreksel uit geboorteregister Leiden van Maria Carolina Petronella Martina Oortman;
- akte van overlijden Maria Carolina Petronella Martina Oortman, jaar 1903, nummer 1;
- bevolkingsregister: hulponderwijzers en leerlingen ten huize Oortman op kerkhoek B 100;
- aangifte nalatenschap Martinus Oortman.

Eerder verschenen verhalen in 't Vagevenster sinds 1992

1 Oprichting Heemkundevereniging 't Vagevenster/Geschiedenis rondom de gerechtsplaats Berghem/Jan Nelissen (1).
Het kruisbeeld langs den openbare weg te Berghem.

2 Expositie Koninginnedag/Jurgens/Generaties in bewegen/Het grafkruis van pastoor Prinsen/
Oude ambachten en gebruiken/Past. van Genugten Ereburger/Jan Nelissen (2).

3 Op de Lallenberg/Herman Parlevliet/Gedenksteen overleden missionarissen.

4 Terug naar de Lallenberg/Straatnamen Wim v.d. Heuvel/Dwarsdijken Hertogswetering/
Vroeger keuterboer en arbeider.

5 Berghem Wereldoorlog II.

6 Broeder Chryostomus/Proost/Hendige klumkes (klompenmakers)/Allemaal familie?

7 Berghem vanuit de lucht 1944/Over watersnood en geldnood/Bodemvondsten/Kozakken in Berghem/Belasting rond 1700/
d'n Bik op het platteland/St. Anna vereniging/Expositie in het kader van 50 jaar bevrijding 1945 – 1995.

8 Wie was de baas, Pastoor of Burgemeester 1919/Noodziekenhuis 1944 – 1945.

9 Soeur St. Jacob – Anna v.d. Heuvel/Aanwinst voor Berchs Heem/Henk Luijerink onderscheiden/Den Heihoek/
Pauselijke Zegen/Het verzamelvirus.

10 Schuurkerk Harensesteeg/Broeder Hippolytus (Rudolf van der Heijden).

11 Het Brabantse boerendak/De Harensesteeg – 1800 tot 1850 als straatweg-waterweg-tolweg.

12 Jo Hoeks-van Thiel/Monseigneur Harry van der Putten/De geschiedenis van de post te Berghem/
d'n bik op het platteland.

13 R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph 1917 – 1964.

14 Jan Broers/Berghemse St. Willibrorduskerk, een Kathedraal Monument/Kerk van Berghem in vroegere jaren (1).

15 Burenhulp jaren '50 in het durensend/Kolenhandel den Brok/Kerk van Berghem in vroegere jaren deel 2/
Amateur-archeoloog Jan van de Coolwijk.

16 Bijna 100 jaar Zusters van Liefde in Berghem 1884 – 1982.

17 Een riviertje of beek dwars door Berghem, onderzoek naar een natuurlijke waterloop/
Een pracht van een "huis en hoff" van oorsprong laat 17e eeuws.

18 Berghemse molens/Archeologie in eigen tuin/Berghemse mensen in 1876.

19 Ook Berghem was lang een Koning rijk. Schuttersgilde.

20 Verloskunde in de vorige eeuw/Bruidsjurk per luchtpost/Thuiskooksters/
Kerk van Berghem in vroegere jaren (deel 3 slot)/Notities van Pastoor van Genugten.

21 Gemeentehuis Berghem/Een stukje Nederlands-Berghemse geschiedenis/Heistraat 7.

22 Het Berghemse Wit-Gele kruis van 1917 – 2000.

23 Van den Kromme Slip/Thé de Smid/Een "Bergse saldoot in mei 1940"

24 Tol op de wegen rond Berghem.

25 Oorlogservaringen Harrie van Orsouw.

26 Het ontstaan van Landgoed Zevenbergen.

27 Verzet in Berghem en omgeving 1940-1945